

KVINNA I KENYA

En beskrivning
sammanställd av Elisa Steenberg

1976 07 01

Kvinnostudier 2

Afrikas kvinna
Som sopar,
Som smörjer in golv och väggar
Med kospillning och svart jord,
Som är kokerska, barnsköterska
Med babyn fastbunden på ryggen,
Så han kräks på dig
Medan du diskar, planterar,
Sår och skördar.
Du som sköter matförråden,
Bygger husen,
Springer ärenden,
Du som är dragkärra,
Lastbil,
Åsna
Afrikas kvinna
Säg vad du inte är?

Ur: Okot p'Bitek: Ocols sång
Svensk tolkning Margareta Ekström

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Kvinna i Kenya	Sid 1
Kvinnan i jordbrukssamhället	" 1
Kvinnans dag i byn	" 2
Kvinnor och män i skilda världar	" 4
Flickornas uppfostran	" 4
Invigningsriter	" 6
Skolgång	" 7
Frieri, giftermål och äktenskap	" 7
Kvinnors inställning till månggifte	" 12
Barnfödelse - familjeplanering	" 12
Harambee-rörelsen	" 14
Kvinnan i staden	" 17
Kvinnor i slummen	" 18
Kvinnor i den moderna sektorn	" 20
Kvinnor som egna affärsföretagare	" 23
Kvinnoorganisationer	" 24
Kvinnor i politiken	" 27
Slutord	" 29
Tryckta källor	" 30
Tidskrifter	" 30
Otryckta källor	" 31
Fakta om Kenya	" 32

FÖRORD

Varje gång man läser beskrivningar av kvinnors förhållanden i u-land förvånas man över hur mycket av arbete, slit, plåga, skräck, uppoffringar, skapande verksamhet, vänlighet och glädje en kvinnas liv kan rymma utan att sprängas. Det verkar som om den fasta identifikationen med den egna bestämmelsen skänker säkerhet och trygghet.

Kvinnor i u-land vet sitt öde, accepterar det och går även in i det med hela sin person, kraft och vitalitet. De ifrågasätter inte hustru- och moderskapet, omsorgen om barnen. De uppgifterna är lika självklara för dessa kvinnor som att solen går upp på morgonen och ner på kvällen.

Västerländska människor, även kvinnor, kan ha svårt att leva sig in i fattiga u-landskvinnors verklighet. Vår är så annorlunda. Kvinnorna i i-land förefaller snarast vara på väg att orientera sig bort ifrån sin biologiska roll i ett försök att slita de förtöjningar den hållit kvinnor fastsurrade i. Ett uttryck för denna frigörelseprocess är sökandet efter en ny identitet, en ny relation till sig själv och sin kropp, en ny plats i samhället, ett nytt förhållande till män, arbete, hem och barn.

I överflödssamhällen kan människor kosta på sig att ha och utveckla sådana individualistiska behov. Vad det på sikt innebär, är däremot svårt att veta. I ett u-land gäller det snarare att hålla fattigdomen från dörren, att ha mat för dagen, att ha möjlighet att lära sig läsa och skriva, att ha tillgång till hälsovård osv.

Vi har en tendens att bedöma u-landsmänniskors behov och önsknings efter våra egna, därför att vi vet så lite om deras faktiska verklighet. Denna beskrivning av kvinnors situation i Kenya är ett litet försök att avhjälpa denna brist, att ge mera kunskaper för att på så sätt öka vår förmåga till inlevelse i dessa människors liv.

Elisa Steenberg, som gjort beskrivningen, har själv ingen långvarig förstahandskontakt med kvinnors förhållanden i Kenya. Men hon har letat sig fram till källor, som på ett konkret sätt beskriver dessa förhållanden. Vilka källorna är, framgår av siffrorna inne i texten. De återfinns i den bifogade bibliografin. Utan alla dessa författares medverkan hade inte denna beskrivning av kvinnors liv och villkor i Kenya varit möjlig.

Karin Himmelstrand

KVINNA I KENYA

Enligt Kenyas konstitution är alla medborgare lika inför lagen. I praktiken bestäms dock kvinnornas ställning och roll i samhället inte av lagen utan av urgamla traditioner och oskrivna sedvänjor. Dessa ger endast långsamt vika under trycket från nya ekonomiska krafter som håller på att förändra de sociala villkoren för hela befolkningen. Men kenyanska kvinnors situation är mycket olika beroende på om de bor i städer eller på landsbygden. I de snabbt växande storstäderna, där livet präglas av nya värderingar och normer, är många kvinnor medvetna om sin nya rättsliga och medborgerliga ställning, vilket landsbygdskvinnorna är i långt mindre utsträckning. De kenyanska kvinnornas situation är också mycket olika beroende på vilken folkgrupp de tillhör, om de är nomader eller bor stadigvarande på en plats, och vilken religion de har.

Kvinnan i jordbrukssamhället

I det traditionella jordbrukarsamhället, där människor lever i självhushåll, sköter kvinnorna större delen av jordbruket. Jorden tillhör traditionellt oftast släktkollektivet, dvs klanen. Varje gift manlig klanmedlem har rätt att bruka ett visst stycke jord. Det är emellertid hans hustru som odlar grödor för familjens behov, huvudsakligen ettåriga växter som majs, hirs, sötpotatis, kassava och bönor av olika slag. Hon är underställd mannens förmyndarskap, men förfogar över de grödor hon odlar och de produkter hon framställer. Tack vare detta får hon status och en inte obetydlig ekonomisk självständighet. Hon kan agera på egen hand så länge hon håller sig till sina uppgifter och fullgör sina försörjningsplikter mot familjen.

Det traditionella jordägarsystemet rubbades när modern marknadsekonomi långsamt bredde ut sig och medförde ökat avsalujordbruk. Den kollektivt ägda jorden övergick i individuell ägo. Det var ofta mannen i familjen som tog den i sin besittning. Kaffe, te, sisal, bomull som alltid varit "mannens grödor" kom mer och mer att dominera jordbruket. Denna del av jordbruksproduktionen började gynnas särskilt. Forskning ägnades exportgrödor. Jordbruksinstruktörer skickades ut för att undervisa i moderna jordbruksmetoder. Den undervisningen kom framför allt männen till del. Kooperativer startades med män som medlemmar. Intäkterna från produktionen gick till dem. Kvinnornas små självhushållningsodlingar försumrades.

Männen sköter nu sitt jordbruk med maskiner, kvinnorna fortsätter med manuella och uråldriga metoder. Männen använder moderna syntetiska gödningsmedel, kvinnorna gödsel från kreatur. Männen använder lastbilar, kvinnorna bär i korgar på huvudet. Klyftan mellan mäns och kvinnors ekonomiska betydelse ökar. Men kvinnornas ansvar för familjeförsörjningen kvarstår.

Vare sig kvinnan lever i ett polygamt eller monogamt äktenskap ägnar hon hela sitt verksamma liv åt att bruka jorden, betjäna mannen och hela "storfamiljen" som kan bestå av hennes svärföräldrar, mannens syskon och många barn. 3, 4, 10, 12

Kvinnans dag i byn

En by kan bestå av 20-40 hushåll med ett varierande antal personer. Husen är hyddor gjorda av lera och kogödsel smetad på en stomme av grenar. Taket är gjort av strå. Husen är omgärdade av stängsel, t ex i form av en hög tornig häck som skydd mot vilda djur. Inredningen i hyddorna kan bestå av en låg eldstad, låga sängar eller flätade stråmattor, ett bord, några låga stolar eller pallar.

Dagen börjar tidigt i gryningen. Kvinnan gör i ordning mat åt sin man, eventuellt svärföräldrar och de egna barnen och städar hyddan. Sedan skyndar hon iväg till ågor för att hinna med så mycket som möjligt innan värmen blir för besvärande. På ryggen bär hon yngsta barnet och i handen hackan. Det kan vara långt att gå. De äldre barnen lämnar hon kvar hemma. Det finns alltid något äldre syskon, en farmor eller mormor, som håller ett öga på dem.

På åkern hackar och luckrar kvinnorna upp jorden med sina enkla redskap, de planterar, rensar och skördar. De arbetar inte ensamma utan i mer eller mindre fasta arbetslag. De hjälps t ex åt att rensa ogräs på varandras åkrar och att bärga skörden. Arbetet utförs efter bestämda ritualer. Under sånings- och skördetiden arbetar de långt fram på dagen. Ester Boserup uppskattar att kenyanska kvinnor i genomsnitt arbetar 25 timmar i veckan i jordbruket. På vägen hem samlar de torra grenar och ris, som de buntar ihop till väldiga knippen och bär hem på huvudet för att ha som bränsle till matlagningen. Åter hemma vid hyddan förbereder de maten. De stöter eller mal kassava, majs eller hirs i en stor mortel med hjälp av en lång mortelstöt av trä. Kassavan stänker så de blir alldeles vitprickiga. Ljudet av mortelstötarna börjar höras i hela byn. Småbarnen på ryggarna gungar i takt med stötarna. Männen syns inte till. De har slutat sitt arbete och sitter kanske i skuggan under ett träd och diskuterar till ett glas hembryggt öl. 3, 4

Några kvinnor hämtar vatten, som de bär i lerkärl eller plåtdunkar på huvudet. Det kan vara flera kilometer till närmaste brunn. Många timmar om dagen kan gå åt för vattenbärning. De kommer tillbaka, tänder elden. Maten kokas i en stor gryta - kanske hushållets enda riktiga kokkärl på den låga eldstaden.

Männen i hushållet äter oftast först. Kvinnorna i polygama familjer lagar mat och serverar sina män efter en inbördes fastställd turordning. Efter männen äter kvinnorna och barnen. Det händer att kvinnor från flera hushåll äter tillsammans. Under måltiderna diskuterar de sina gemensamma angelägenheter. Efter måltiden gör kvinnorna i ordning för natten. De samlar ihop de små barnen och lägger dem i föräldrarnas hydda. De äldre barnen sover för sig.

Till kvinnors arbete hör också att tvätta. I närmaste vattendrag eller vattenhål slår, bankar och sköljer de sin tvätt. Tvätten bredds sedan ut på marken eller på närmaste buskar för att torka. Ofta tvättar byns alla kvinnor tillsammans. Småbarnen har de med sig. De hängsitter som vanligt på mödrarnas ryggar.

Den tid som blir över ägnar de åt att framställa husgeråd. De syr kläder, gör muggar och fat av lera och redskap av olika träslag. Av gräs flätar de mattor och korgar. Allt kommer till användning i det egna hushållet eller någon släktings. Kvinnorna hinna också gå till den lokala marknaden och sälja sitt överskott av majs, sötpotatis, bönor eller andra växter de skördat.

Precis som männen har kvinnorna sociala förpliktelser mot sin och mannens släkt, mot andra kvinnor och i samband med fester och olika ceremonier. De tar hand om gamla och sjuka, assisterar vid födslar och vid flickornas invigningsriter. De har bestämda uppgifter i samband med frierier och giftermål. Giftna kvinnor kan också utses som vittnen vid brudens deflorering. 10

Speciella tilldragelser firas. Ofta brygger kvinnorna ölet till festen. De dansar tillsammans med männen. Olika stammar har olika dansritualer. I Luo-stammen t ex använder man ett speciellt åttasträngat instrument (nyatiti) som anses vara det förnämsta av alla instrument. Den som spelar är högt respekterad och kan ta betalt mer än andra spelare. Till nyatitispelet dansar bara kvinnor medan männen tittar på. 8

Vid de komplicerade och långt utdragna begravningsceremonierna utför kvinnorna speciella riter. De gråter och ropar högt i falsett för att beveka gudarna.

Kvinnor och män i skilda världar

I det traditionella landsbygdssamhället lever sålunda kvinnor och män sitt dagliga liv stort sett skilda från varandra. Arbetsfördelningen mellan könen är strikt. Männen utför vissa tunga arbeten som svedjning och röjning. De ägnar sig åt avsalujordbruk och boskapsuppfödning. Vidare ansvarar de för kontakterna med andra klaner och stammar, bilägger tvister och handlägger övriga rättsaffärer. Bysamhällets politiska, religiösa och medicinska funktioner utförs nästan helt av männen.

Kvinnornas dagliga liv förflyter under ständigt arbete inom kvinnovärlden. Gifta kvinnor i aktiv ålder gör många sysslor tillsammans, inte bara i jordbruket. Gamla kvinnor ser till barnen och berättar sagor för dem. Unga flickor hjälper till med hushållet och tar hand om småsyskon. 10

Alla deltar i danser och förberedelser för dem.

Kvinnornas liv beskrivs ofta som hårt och tungt. De arbetar i utarmad och torr jord, släpar hem vatten och bränsle, föder många barn under riskfyllda förhållanden. Det dagliga slitet och de många barnsängarna gör kvinnorna svaga, anemiska och tidigt gamla. Men många kvinnor visar prov på en enastående styrka och vitalitet. Arbeta och samvaron med andra kvinnor gör dem fysiskt starka, glada och levande. Det visar de inte minst, när de dansar och sjunger.

Flickornas uppfostran

I det traditionella samhället får flickorna lära sig sköta hushåll, bruka jorden och ta hand om barn. Redan vid sex års ålder får de följa med sin mor för att hämta vatten i små krukor. De får lära sig hur man fyller kärlet, hur man sätter upp det på huvudet och balanserar det. När modern samlar ved eller ris till bränsle följer småflickorna med och lär sig bunta ihop och bära risknippen. Men modern ser till att hon inte bär för tunga bördor. Då kan hon, tror man, bli kort till växten och inte så lätt att gifta bort.

Hemma i byn lär sig flickorna hur man mal och stöter mjölet, hur man lagar mat, hur man gör ren kärl och redskap, hur man sopar hyddan. John W Ndisi, som har skrivit om flickornas uppfostran i Luo-stammen, säger att vid tio års ålder anses en flicka kunna sköta mycket av hushållet ensam. Flickan kan laga maten och samtidigt se till sina småsyskon, när modern går ut till åkern.

Flickorna får också lära sig hur man använder hackan, hur man planterar, rensar och skördar. När en Luo man vill gifta sig frågar han först den som känner flickan

om hon kan gräva och bruka jorden. Att lära sig sköta ett jordbruk anses vara en förutsättning för att få en bra man.

När pojkar och flickor blir omkring sju år får de inte sova i samma hydda som föräldrarna. En flicka får flytta till en gammal kvinnas hydda, till en kvinna som är för gammal för att få barn och inte längre sover i sin mans hydda. Hos henne (i Luo-stammen kallas hon "pim") bor flickorna från byn och närgränsande trakt ända tills de gifter sig. Pim spelar en stor roll för flickornas uppfostran. Det är hon som lär dem klanens historia, dess traditioner och regler. Hon talar om för dem hur de skall uppföra sig när de träffar pojkar, i synnerhet pojkar från andra klaner. Hon förmanar dem att se till att klanens goda namn och rykte inte förstörs. Pim ger flickorna goda råd om hur de skall uppföra sig mot sina blivande svärföräldrar, mot sin man och hans andra hustrur. Hon råder dem t ex att efter giftermålet regelbundet hälsa på sin familj. Det är enda sättet att tvinga mannen att betala återstoden av brudpriset.

Hos Pim lär sig flickorna sånger om klanen och dess hjältar. De lär sig vilka sånger de skall sjunga när de besöker pojkar från andra klaner. De får också öva sig i standanser, eftersom dessa spelar en stor roll i det sociala liv kvinnorna har gemensamt med männen. - Från Pims hydda hör man på kvällarna hur flickorna pratar, skrattar och sjunger. De berättar för varandra vad de varit med om på dagen, de skvallrar och skojar med varandra.

Innan de somnar skall var och en berätta en saga eller historia. De handlar ofta om djur som alla anses ha bestämda karaktärer. Ett får är dumt, medan en kanin är kvick och förslagen, elefanten är mäktig och lejonet uppför sig som om han vore djurens konung. Berättelserna har oftast en moralisk innebörd, de förmedlar livserfarenheter och visdom. Djurens handlande återger traditionella normer för hur man skall handla i klansamhället. Det finns också andra typer av folksagor som beskriver allmänmänskliga förhållanden. En saga från norra Kenya t ex handlar om skillnaden mellan kvinnors och mäns liv.

"Det var en gång för länge sedan. Gud behövde någon som kunde hjälpa honom med ett visst uppdrag som han ville ha utfört. Han vände sig då till kvinnorna, som redan på den tiden hade mycket för händer. Nu satt de och tillverkade mjölkkärl och vattenbunkar och mattor att täcka hyddorna med. Gud uppmanade dem. "Kom hit! Jag ska skicka er på ett viktigt uppdrag." Kvinnorna svarade då: "Ja, vi kommer, men vänta lite, vi ska bara avsluta våra handarbeten." Efter en stund bad Gud dem igen. "Vänta lite, vi är strax klara. Låt oss bara göra färdigt våra mattor och krus."

Männen behövde inte som kvinnorna mjölka, bygga hus, hämta ved och vatten, utan bara resa stängsel till skydd för kreaturen. Därför hade de för ögonblicket inget att göra utan kom springande på Guds anrop och svarade: "Sänd oss i stället, Fader." Gud sade då till kvinnorna: "Hädanefter, kvinnor, kommer ni aldrig någonsin att avsluta era arbetsuppgifter, när den ena är slut kommer den andra att ta vid. På så sätt kan männen få vila sig eftersom de genast kom när jag kallade, men ni kvinnor kommer att få arbeta och gno utan rast och vila ända tills ni dör." Och så har det också blivit." (Nedtecknad av Gudrun Dahl)

Det är inte bara Pim som uppfostrar. När kvinnor inte längre kan föda barn, när de blir farmor och mormor, hör det ofta till deras uppgifter att föra den muntliga traditionen vidare. De känner stammens och klanens historia och berättar den för sina barnbarn. De berättar också sägner och sagor och överför på så sätt släktens moral och normer till den unga generationen. Deras berättelser måste återges exakt. De ansvarar för att traditionerna lever vidare generation efter generation. Många gamla kvinnor fungerar också som grå eminenser. Männen frågar dem innan de enskilt eller tillsammans fattar sina beslut.

Invigningsriter

I de flesta samhällen blir pojkars och flickors ställning i samhället förändrad när de uppnår puberteten. Invigningsriterna förbereder barnen för vuxenlivet. För flickornas del innebär det att de betraktas som mogna för äktenskap och moderskap.

I Kenya förekommer ännu på många håll omskärelse av flickor som en del i invigningsriterna. Omskärelsen kan ske på två sätt. Antingen skär man bort klitoris (clitoridecotomi) eller också både klitoris och de små läpparna. Själva operationen, som utförs av byns barnmorska eller medicinkvinna, sker i närvaro av byns kvinnor. Efter operationen kan flickan sys ihop (infibulation) eller man surrar hennes ben så att hon ligger orörlig tills såret läkts. Sys flickan ihop är hon "förseglad" till dess hon gifter sig. När hon skall gifta sig sänds hon till barnmorskan för att skäras upp.

Omskärelsen är förenad med svåra blödningar. Infektioner uppstår lätt. Många flickor (enligt en uppgift cirka 10 procent) avlider av förblödning eller blodförgiftning. Många får men för livet. 5

Det är svårt att få kunskap om ursprunget och skälen till den kvinnliga omskärelsen. Det har hävdats att den ger männen möjlighet att helt behärska och kontrollera kvinnan som sexuell partner och barnaföderska. Omskärelsen gör det svårt för kvinnan att få orgasm. Hon anses därför bli mindre intresserad av sexuell umgänge. Sannolikheten för att hon blir sin man trogen ökar därför, menar man. Det är viktigt för männen att kvinnorna inte är otrogna. Mannen har betalat brudpris och otrohet från kvinnans sida kan uppfattas som stöld. Är hon hopsydd, "förseglad", förhindras sexuella kontakter. När äktenskapet ingås känner mannen sig säker på att det barn hustrun föder är hans barn. Detta är av stor betydelse, i synnerhet om barnet är en pojke, för släktens kontinuitet och fortlevnad.

Omskärelsen kan leda till livslångt fysiskt lidande, svåra förlossningar och psykiska följdverkningar. Den strider enligt vårt sätt att se mot fundamentala mänskliga rättigheter. Den är emellertid nu på väg att långsamt försvinna.

Skolgång

Den traditionella synen på flickorna med avseende på skolgång har i det moderna Kenya börjat ge vika för nya synsätt. Numera går nästan lika många flickor som pojkar i primärskola där de lär sig läsa och skriva. När det gäller vuxna kvinnor kan över 90 procent varken läsa eller skriva. Det är dyrt att hålla ett barn i skolan. Den högre undervisningen tycker man fortfarande är bortkastad för flickornas del. Föräldrarna tillåter inte sina döttrar att gå utan sällskap till närmaste by och de vill inte bli av med hennes arbetsinsats i hushållet. Det finns de som skyller den ökande flykten från landsbygden på att flickorna gått i skolan och fått nya idéer. Många tar därför sina döttrar från skolan så fort de kan. 18

Frieri, giftermål och äktenskap

Frieri och giftermål sker fortfarande på många håll enligt gammal sed. I Luo-stammen går det till på följande sätt:

Om en man vill gifta sig måste han först ha sin fars tillstånd. Sedan ber han en nära släkting, t ex en faster att se ut en passande flicka och samtidigt vara hans förmedlare "Jagam". När en flicka valts ut och Jagam talat med hennes föräldrar, bestäms den dag då den kommande brudgummen skall besöka flickans by. Tillsammans med en god vän går han dit och installeras i den hydda där

byns unga pojkar bor. Dit går sedan flickan tillsammans med några flickvänner. Jagam är med och försöker övertyga flickan om att hon skall ge sitt samtycke till äktenskap eftersom hennes föräldrar gjort det. Nästa dag återvänder mannen till sin hemby och Jagam berättar för hans föräldrar hur mötet utfallit. Inom kort sänder den kommande brudgummen Jagam och några unga män för att erövra bruden. De kommer tidigt på morgonen, Jagam visar dem den hydda där den gamla kvinnan bor med flickorna. De smyger fram, mutar kanske Pim att vara tyst genom att ge henne en armring. När flickan rövas bort, skall hon skrika högt så att hennes bröder varskos och ger sig ut för att försvara henne. Om någon dör vid den strid som följer, anses det vara ett dåligt omen och äktenskapet inställs.

I den blivande brudgummens by förs flickan till hans hydda, där några män vaktar henne. Samma kväll kommer flickor från hennes by och besöker henne. De har med sig mat från hennes mor. När alla har ätit sjunger flickorna och lovprisar sin klan och det hem bruden kommer från.

På natten skall två män från brudgummens klan och två gifta kvinnor från brudens stanna i hyddan för att bevittna när bruden förlorar sin jungfrudom. Om det visar sig att hon inte är oskuld, bringar det skam över hennes föräldrar och över flickorna från hennes by. Är hon däremot oskuld går flickorna följande dag hem glatt sjungande. Så snart nyheten nått byn att bruden var oskuld drar hennes bröder och andra unga män iväg för att stjäla en tjur från brudgummens hem. Det är "priset som skall betalas för mödomen". Några dagar senare slaktar brudens föräldrar en ox och en del av köttet sänds till brudgummens hem. Brudens far ställer till med en stor ölfest till vilken han inbjuder alla betydelsefulla manliga medlemmar av klanen för att diskutera antalet kreatur man vill försöka få ut som betalning för bruden.

Bruden stannar ungefär två veckor i brudgummens hydda och återvänder sedan hem, åtföljd av några äldre släktingar till brudgummen. De möts på vägen av en grupp sjungande och dansande kvinnor. En vit tupp slaktas och hängs kring brudens hals. Tuppens blod anses göra henne fullvuxen. Gästerna som följt med henne bjuds att äta och dricka och återvänder sedan.

Efter omkring ytterligare två veckor skickar mannen sin mor och några andra nära släktingar till hustruns föräldrar för att komma överens om brudpriset. De tas emot i ett speciellt för tillfället mattprytt rum, där de bjuds mat och dryck. Under tiden håller Jagam ordning på hur många och vilka djur som slaktas för denna fest. Skulle det senare bli dispyter om brudpriset vet man hur många djur som redan gått åt. Strax efter detta börjar betalningen av brudpriset. Det bestod förr av kor och getter, aldrig får och höns. Det kunde röra sig om 20-50 nötkreatur. Fyra getter motsvarade en tjur. Det kunde ta två år innan brudpriset var helt betalt.

De som överlämnar brudpriset är unga män. De mottas som gäster i brudens by och stannar några dagar, ibland för att hjälpa till med arbetet på åkern. När mannen har överlämnat en del av boskapen, ber han att bruden skall komma tillbaka till honom. Om hennes föräldrar är nöjda med betalningen kommer hon tillbaka och han ställer till en stor fest. Brudens föräldrar skickar några kvinnor med gåvor till dottern, i allmänhet husgeråd. Äktenskapsceremonierna är sedan avslutade. Hustruns uppgift blir nu att hjälpa sin svärmor med alla hushållssysslor i hennes hydda. Först efter två år får hon laga mat i sin mans hydda.

Nu för tiden betalas brudpriset redan innan flickan rövas från sin by. Många Luo gifter sig numera i kyrkan. Men man har behållit seden med brudpris. Delar av det kan dock betalas med pengar. 8

I klansamhället är giftermålet ett avtal mellan kvinnans klan och mannens, varigenom makarna ömsesidigt åläggs vissa förpliktelser. De är av ekonomisk, social och sexuell natur. Någon egendomsgemenskap följer emellertid inte med avtalet. Sedvanerätten bestämmer hustruns rättigheter och skyldigheter i förhållande till eventuella medhustrur. Hustrun till en man som lever i månggifte skall vara lika ekonomiskt och socialt självständig som hustrun i ett en gifte. Var och en av hustrurna i ett månggifte har rätt till egen hydda, egen härd och egen åker. De har lika rätt till sexuell umgänge med mannen. När han delar ut kött och kläder, får ingen av hustrurna favoriseras. (Hos en del folkgrupper intar den först gifta hustrun dock en särställning. I allmänhet måste hon samtycka innan mannen ingår äktenskap med ytterligare en kvinna.) 10

Storfamiljen eller den s k utvidgade (extended) familjen är den vanligaste familjetypen. När en son gifter sig flyttar han inte från sina föräldrar och syskon utan bor kvar tillsammans med hustrun, eller hustrurna och alla barn.

För den nygifta kvinnan innebär äktenskapet en stor omställning. Hon lämnar för alltid sin stora familj och sin by. Där har hon aldrig behövt känna sig ensam. Hon kände alla, hade nära släktingar omkring sig och levde i nära gemenskap med alla kvinnor. I mannens by kan hon till en början känna sig helt utlämnad, även om kvinnorna där välkomnar henne och tar hand om henne. En gammal kvinna berättar: "När jag först kom till min mans by var jag naturligtvis förfärligt rädd. Jag stannade mest inomhus. Men så småningom förstod jag att denna by var likadan som min egen och att människorna här var vanliga människor. Kvinnorna i byn tog väl hand om mig. De kom med mat och öl. De äldre kvinnorna talade mycket med mig. De sa att detta var mitt nya hem och här skulle jag stanna och göra vad min man sade åt mig."

"Förr i världen", tillägger hon, "måste en hustru lyda sin man och hon fick aldrig skryta med sig själv, den gröda hon odlade eller hur många kor hon hade kunnat köpa själv. Om hon var klok så visste hon hur hon skulle framföra sina idéer taktfullt och med respekt för mannen. Kanske kunde hon då få honom att tänka likadant som hon. Man och hustru måste emellertid ha respekt för varandras arbete. Det var mycket bättre förr. Nu vet ingen egentligen vad han eller hon skall göra. Och man kan höra unga kvinnor säga sina män rakt upp i ansiktet att allting är galet. Och t ex, förr i världen, när en kvinna hade fött ett barn, skulle mannen ge henne något gott att äta. Hade han inget djur att slakta så gick han omkring till grannarna tills han fick ett. Men nu för tiden, nu går han ut och dricker öl." 14

Grace Ogot, den kenyanska författarinnan, beskriver i sin roman "The promised land" hur den nygifta flickan Nyapol en natt vaknar. Hennes två brudtärnor, som bott hos henne några veckor, har begivit sig hem igen. Nyapol känner sig plötsligt ensam och rädd. Innan giftermålet hade hon aldrig känt sig ensam. Hennes far hade många hustrur och hon hade flera halvsysstrar. De bodde alla tillsammans i farmoderns hydda och pratade och skrattade till långt in på nätterna. Hur skulle hon kunna leva i denna isolerade by där det inte fanns en enda kvinna i hennes ålder? Hennes enda sällskap var tre gamla kvinnor, mannens styvmor och två släktingar. Hon kom ihåg att hennes mor brukade säga: "Om du är rädd, sitt inte stilla utan gör någonting. Om du sysslar med någonting får du ditt mod tillbaka."

Nyapol går fram till sin säng och tar fram sin träkam och en huvudschal som ligger under kudden. Hennes hår hade redan flätats en gång på morgonen, men nu gör hon om det för att driva sin ensamhet på flykten. 9

I det traditionella klansystemet förblir kvinnan medlem i den klan hon fötts i även efter giftermål. De kvinnliga klanmedlemmarna sprids emellertid åt olika håll och har alltså ingen möjlighet till gemensamma aktioner. Men de samlas i hembyn vid t ex dödsfall och sjukdom. Efter giftermål har kvinnan dessutom rätt och skyldighet att regelbundet besöka sin hemby för att hålla kontakten och samtidigt hjälpa till med arbetet hemma. 10

När hon kommer hem blir det fest. Hennes bröder slaktar ett djur. En syster förtjänar den bästa maten.

Den nu gällande familjelagstiftningen i Kenya skiftar beroende på religionstillhörighet. Det finns alltså en lag för muselmaner, en för hinduer och en för kristna. Dessutom har varje stam sina speciella traditionella seder. Månggifte får endast förekomma bland muselmaner och enligt traditionell sedvanerätt. Ofta har dock män flera hustrur med vilka de gift sig på olika sätt. Detta är lagstridigt. Men sådana brott beivras inte. De som blir lidande är de hustrur med vilka männen gift sig enligt sedvanerätt. De räknas inte som hustrur om mannen redan har en hustru med vilken han gift sig enligt kristen lagstiftning. Kvinnans rättställning blir på så sätt oklar speciellt när det gäller skilsmässa, arv och egendomsinnehav. När äktenskapet ingås kan hon inte veta om det blir monogamt eller polygamt.

Det föreligger sedan sju år tillbaka ett lagförslag, som går ut på att en kvinna, om hon så önskar, skall kunna skaffa sig garantier för att äktenskapet blir monogamt, att äktenskapets giltighet inte beror på om brudpriset betalats och att reglerna för skilsmässa specificeras. I nuläget kan en gift man förfoga över sin hustrus eller den gemensamma egendomen ungefär som han vill. Vid skilsmässa får hustrun i normala fall bara lämna hemmet utan barn eller ägodelar. Enligt ovan nämnda förslag skall en gift kvinna ha rättighet att förfoga över det hon ägde före äktenskapets ingående.

I förslaget rekommenderas vidare att alla över 18 år skall ha rätt att upprätta testamenten och att ingen skillnad får göras mellan män, gifta och ogifta kvinnor. Ett lagförslag som går ut på att

göra registrering av äktenskap obligatorisk, oavsett på vilken rättslig grund de ingått, har inte röstats igenom. Men justitieministern har uppmanat gifta kvinnor att övertala sina män att skriva testamenten till deras förmån, så att inte hans bröder och nära släktingar vid hans bortgång ärver allt han ägde, inklusive änkan själv. 18

Kvinnors inställning till månggifte

Kvinnornas egen inställning till månggifte är olika, beroende på ålder och erfarenheter.

Den ena kvinnan säger: "Jag vill vara den enda hustrun. Vi har för lite jord och många barn. Hur kan det finnas plats för en hel familj till. Det blir jag och mina barn som blir lidande." En annan kvinna säger: "Jag är min mans första hustru, men han har två till. När vi hade varit gifta några år frågade han om jag hade något emot att han tog sig en hustru till. Det hade jag inte, för det fanns tillräckligt med jord och det var omöjligt för mig att bruka den ensam. Och dessutom tycker jag om att ha andra kvinnor omkring mej. Så jag sa till min man: Du får ta dig så många hustrur du vill, bara du lovar mig och mina barn att det inte går ut över oss, att vi inte blir förbisedda. Men du får inte heller försumma de andra kvinnorna och deras barn. - Vi fick naturligtvis lika mycket jord, och en ko och två får var när vi gifte oss, och höns och hushållsredskap, och var sitt skjul där vi förvarar vår egen gröda. Allt har gått bra för mig. När jag måste gå hemifrån när barnen var små, behövde jag aldrig bekymra mig, för det fanns alltid någon som såg efter dem lika bra som om jag hade varit hemma. Och om jag är trött och behöver vila, vem skulle hjälpa mig om inte de andra hustrurna fanns? När det är fest går vi alla och har roligt tillsammans." 14

Barnfödelse - familjeplanering

En Luo-kvinna som väntar sitt första barn bör enligt traditionen i hemlighet berätta detta för sin svärmor, som ger henne goda råd om vad hon skall äta och vilka tabun hon måste ta hänsyn till. Efter sju månader får hon inte ha sexuell umgänge med sin man. När barnet föds ligger modern på rygg med knäna böjda eller sitter med stöd mot en vägg. Kol eller aska stryks på navelsträngen omedelbart efter det att barnet fötts för att stoppa blödningsen. Innan navelsträngen klipps av, binder man remsor av bananblad kring den, på tre ställen för en flicka och fyra för en pojke. Det betyder att modern efter en flickas födelse skall vila tre dagar, efter en pojke

fyra dagar. En pojke anses ta mera krafter från modern och därför behöver hon vila längre efter att ha fött en son.

Bara nära släktingar får komma in i hyddan och se det nyfödda barnet. Man är rädd att en avundsjuk man eller kvinna med sitt onda öga skall kunna skada eller förhäxa det. När barnet är några dagar gammalt bärs det ut ur hyddan. Det har då ett band med ben- delar och örtmediciner kring midjan, för att skydda det mot onda andar. - Nu för tiden, när allt flera barn föds på sjukhus, är det svårt att hålla dem hemliga, men i byarna försöker man fortfarande att göra det, enligt vår sagesman John Ndisi. 8

Kenya, som har nära 3,5 procents folkökning per år, införde familjeplanering tidigare än något annat land söder om Sahara. Den hastiga folkökningen - en av de högsta i världen - förklaras med högt födelsetal (50-51 per 1 000) och ett för afrika ovanligt lågt dödstal (16-17 per 1 000). 1972 fanns det 235 familjeplaneringskliniker i landet. De sorterar under hälso- ministeriet. Familjeplanering är emellertid ingenting som man på regeringshåll propagerar öppet för. Mass- medias information är också obetydlig på detta område. På radioprogram har diskuterat ämnet.

I en undersökning har man frågat kvinnor i barnalstrande ålder hur många barn de anser lämpligt att ha och i genomsnitt fått svaret att ungefär sex är lagom. Unga kenyaner svarar däremot 4-5.

Familjeplaneringsåtgärderna har inte varit särskilt framgångsrika. En minskning av födelsetalet från 50 till 49 per 1 000 har dock iakttagits. - Spiralen blev inte den succé man väntat. Kvinnorna är bl a rädda för biverkningar. "Spiralen vandrar in i ryggraden", säger de, "om man ändå blir i grossess föds barnet med en spiral i pannen", eller "de som använder spiral är sexuellt mindre aktiva", etc etc. Pillret är det huvudsakliga preventivmedlet men det är förenat med problem, i synnerhet bland illiterata kvinnor, som inte kan läsa bruksanvisningen. De har en allmänt negativ inställning till moderna mediciner.

Huvudskälet till att familjeplaneringsprogrammet haft så lite framgång anses dock av somliga vara, att informationen om det har bedrivits nästan uteslutande av icke kenyaner med små kunskaper om traditioner och de villkor kvinnorna lever under. 15

Harambee-rörelsen

När president Kenyatta efter självständigheten manade sitt folk till samarbete för att bygga upp den nya nationen, använde han ordet harambee som betyder tillsammans eller just "samarbete".

Många kvinnor svarade på hans upprop. Framför allt bland Kikuyu i centrala provinsen och Kamba-stammen i östra provinsen, bildade kvinnorna spontant arbetslag - harambee-grupper - självhjälpsgrupper med syfte att starta projekt landsbygden behövde för sin utveckling. De började bygga vägar, skolor, mödravårds-kliniker, boskapsbad, bevattningsanläggningar och liknande. - Så startade en folkrörelse som utan direktiv från myndigheterna bärs upp till 80 procent av kvinnor.

Ett exempel: Kimutuas harambee-grupp i östra provinsen består egentligen av 20 grupper. De brukar samordna sina verksamheter. Till den gruppen hör praktiskt taget alla vuxna kvinnor inom traktens 20 klaner. Man räknar med 100-300 ur varje klan, vilket gör sammanlagt cirka 4 000 medlemmar. Inom varje klan finns en kvinnlig ledare och en samordnare för de 20 gruppernas verksamheter.

Männen hjälper till med en del tunga arbeten. De bidrar även med pengar när man samlar till nya projekt. Ställer de inte upp när de behövs, kan de få betala böter. I värsta fall får de inte utnyttja projektets resultat, t ex får de inte föra sina kor till boskapsbadet. Bondkvinnorna i dessa grupper är mycket självständiga och självmedvetna kvinnor i medelåldern. De är inte rädda för att ta itu på allvar med männen om de är motsträviga. Nekar männen sina kvinnor att delta i en harambee-grupps arbete så gör gruppen gemensamma aktioner mot dem, fryser ut dem, vägrar att laga mat åt dem, ja t o m ger dem ett kok stryk.

Ingen av kvinnorna i Kimutuas harambee-grupp kan läsa, skriva eller räkna. Ändå har de genomfört komplicerade byggprojekt. De har byggt en 12 kilometer lång väg som förbinder Kimutua med yttervärlden, en pumpanläggning som ger åkrarna i hela Kimutuas område vatten, en mödra-klinik, en barnstuga, en skola och ett kommunalhus. Och de förvaltar en fond som räknar sitt kapital i 5-siffriga belopp insatt på självhjälpsgruppens bankkonto. De fyra räknesätten kan de inte. Men de kan tyda siffrorna på shillingsedlarna och samla ihop dem vid kollektiv-möten, där var och en ger så mycket som möjligt för att höja den egna prestigen. Sen stoppar kvinnorna pengarna i en påse och går, för säkerhets skull två stycken med påsen mellan sig, till banken, där en tjänsteman får sköta resten. Om gruppen behöver anlita en yrkesman får han betalt direkt från bankkontot.

Ingen vet var och när de första harambee-grupperna bildades. De har vuxit som svampar ur jorden. Ryktet har gått från by till by. I Kimutua började kvinnorna med en mödraklinik. Den äldsta kvinnan i gruppen, Mama Vayoa, berättar:

En av hennes döttrar blev gravid. Hon fördes till Machakos klinik, som låg långt borta och barnet dog. Strax därefter blev nästa flicka gravid. Hon dog när hon födde sitt barn. Mama Vayoa tänkte, att en kvinnoklinik behövs i närheten. Hon ordnade ett möte med kvinnor från hela Machakos-distriktet och framförde sitt förslag. Kvinnorna sa ja och Vayoa organiserade Kimutua-klanerna i harambee-gruppen. De byggde en mödraklinik.

Man vet inte hur många harambee-grupper det finns i Kenya. Det är ju en rörelse som inte finns registrerad. Knappt tre år efter starten försökte man emellertid på Ministeriet för ekonomi och planering att räkna harambee-rörelsens projekt. Man kom till 40 000 stycken, motsvarande ett värde av 30 miljoner kronor. I dag torde antalet vara det mångdubbla, för det var först efter 1967 rörelsen verkligen tog fart.

Varför svarade just kvinnorna på detta konkreta sätt på President Kenyattas utmaning? Svaret finner man i landsbygdssamhällellenas arbetsfördelning mellan män och kvinnor. Kvinnorna har sedan urminnes tider arbetat i jordbruket i mer eller mindre fasta arbetslag. Även männen har arbetslag, men kvinnorna är mera aktiva. De har alltid skött huvudparten av det tunga och tidskrävande jordbruksarbetet. När President Kenyatta kom med sitt upprop till samarbete för utveckling, så fattade kvinnorna uppropet bokstavligen och ombildade sina gamla arbetslag med sikte på utveckling. Harambee-grupper kallar de sina arbetslag när de på lördagar och söndagar arbetar med utvecklingsprojekt, arbetsgrupper (moebye), när de på vardagarna rensar ogräs på varandras åkrar. Och när de arbetar i harambee-gruppen sjunger de nya kampsånger som handlar om utveckling. En lyder: "Vill du ha utveckling, så arbeta själv. Arbeta i jorden med egen svett. Du behöver inte tvingas att odla din egen jord, som den vite mannen trodde."

Varför var det just kikuyu- och kikamba-kvinnorna som först började med harambee-grupper? Det anses bero på att dessa kvinnor lämnades ensamma under ett politiskt viktigt skede i Kenyas utveckling, nämligen under 50-talet. Då satt tusentals av de ledande kikuyumännen i fängelse för Mau-Mau-upproret. Kvinnorna fick inte bara arbeta som förut utan också vänja sig vid att ta initiativ och fatta beslut. Det skedde mot en politisk bakgrund som också bidrog till att forma tonen i de arbetssånger som utvecklades inom harambee-rörelsen. Det är tilliten till den egna kraften, i protest mot den vite mannen, som är det urskiljbara politiska budskapet i rörelsen.

Beträffande kikamba-kvinnorna gällde något liknande. Kamba är den stam som den kenyanska militären framför allt rekryteras från, både under kolonialtiden och efter självständigheten. Männen tjänstgjorde på 40- och 50-talen i armén. Särskilt markant var det under andra världskriget då kambamännen befann sig i Östasien för de allierade styrkornas räkning. Och just den generationen kvinnor, vars fästmän var borta under flera år på 40-talet, utgör i dag kärnan i kambakvinnornas harambee-rörelse. I slutet av 40-talet bildade de kvinnoklubbar som sedermera utvecklades inom ramen för harambee-rörelsen. I dessa klubbar har kvinnorna kopierat männens samhälle. I en del av dem använder kvinnorna genomgående militära titlar på alla befattningshavare; de delar ut ordnar och bär militära symboler vid vissa möten. Banér finns och "ambassadörer" som håller kontakten mellan olika-grupper. Kvinnorna har också tagit över männens roll ifråga om äktenskap. En kvinna, vars tjänster gruppen vill ta i anspråk, köps fri från sin lagvigda man. Gruppen betalar brudpris och iakttar alla övriga formaliteter, som vid giftermål. En kvinna kan alltså bli gift med gruppen. Hennes make får där- efter inte större rättigheter till hennes tjänster än en far till sin dotter efter hennes giftermål.

Även i de harambee-grupper, som samarbetar med männen, finns det ofta ett drag av opposition mot dessa. Kvinnorna vänder sig mot manliga administratörer och planerare. Ofta bygger de stick i stäv mot myndigheternas planering och visar uppenbart misstroende mot utvecklingsplaneringen. Därför händer det att ett distrikt kan begåvas med skolor för dubbelt så många barn som finns i distriktet eller flera mödrakliniker än det finns personal till. Detta beror bl a på att harambee-rörelsens verksamhet genomsyras av tävlingslusta. Grupperna tävlar om vem som satsar mest pengar och genomför de flesta och största projekten.

Många politiker har sett kraften och vitaliteten i harambee-rörelsen. Och de har själva satt igång harambee-projekt drivna av män. Dessa är emellertid mindre in- tresserade av hårt manuellt arbete men mera av stora kapitalinvesteringar som kan bli ett led i deras kamp om politisk makt och social prestige.

När myndigheterna mer och mer decentraliserar planeringen för landsbygdens utveckling till distriktsnivå, söker de länka in harambee-gruppernas verksamhet i planeringen. Men de gör det försiktigt. De är rädda att förstöra andan av spontanitet, iver och arbetsglädje. Myndigheterna försöker att inte kritisera harambee-projekt. De säger inte att det t ex är fel att bygga en skola här eller där. I stället föreslår de något annat och lovar kvinnorna hjälp. 16, 17

Kvinnan i staden

I de snabbt växande storstäderna, t ex Nairobi (som ökar med 60 000 per år) och Mombasa finner man kvinnor ur olika sociala samhällsskikt. Det finns en liten grupp relativt välutbildade och välsituerade kvinnor. De utgör en social och ekonomisk elit. Vanligen har de gått i samma skola, ofta en kristen missionsskola, och känt varandra länge. De är ofta släkt genom födsel eller giftermål. De har tillhört Girl Guides och YWCA, varit eller är medlemmar i en kvinnoorganisations styrelse. De har ofta fått utbildning i ledarskap och socialt arbete. Många av dem är gifta med inflytelserika högre statstjänstemän och politiker. De kan också ha gjort en egen karriär. De kan vara egna affärsföretagare eller ha en hög befattning inom förvaltningen. De är nu i 30-40 års åldern och har stora familjer. 7

Det finns också en annan grupp yngre kvinnor med låglönearbete i städerna. Dit hör sekreterare, expedit, barnflickor, hembiträden. Vidare finns de vanligen ensamstående kvinnorna med ett eller flera barn, som hamnat och stannat i städernas slumområden, där de försörjer sig bl a på prostitution.

En av anledningarna till att de två senare grupperna blir allt större, förmodar man vara den förändrade ställning landsbygdskvinnorna fått i och med att penningekonomin breder ut sig. En kvinna kan inte få tillträde till jorden annat än genom sin man. En ogift eller fränskild kvinna har därför små möjligheter att förtjäna sitt uppehälle på landsbygden. Hon blir helt beroende av sina släktingar. Det kan tänkas att de stora familjerna blir mindre villiga att ta på sig ansvaret för fränskilda och andra ensamstående kvinnor när penningekonomin blivit än starkare och självhushållet minskar i omfattning.

Den nya sexuella friheten bland ungdomen har fört med sig en ökning i utomäktenskapliga barn. Deras mödrar lyckas sällan övertala barnets far att gifta sig med dem, vilket ofta betyder att flickan förlorar alla chanser att bli gift. Den ensamstående kvinnan söker då ofta sin lycka i staden. Om hon har skolutbildning kan hon lära sig ett yrke, t ex gå på en skrivmaskinskurs och bli sekreterare. Kan hon räkna, kan hon bli expedit eller kassörskan i en affär. Har hon ingen eller obetydlig skolgång kan hon bli barnflicka eller hembiträde. Ofta får hon inget arbete. Hon försörjer sig då på öppen eller förtäckt prostitution i storstadens centrala delar, eller också hamnar hon i stadens yttre slumområden, där hon försörjer sig på att brygga öl illegalt, på prostitution eller genom att leva som konkubin till en eller flera män.

Ett exempel på hur kvinnor tillhörande den senare gruppen kan leva är detta:

Kvinnor i slummen

Drygt en halvmil nordost om Nairobi ligger slumområdet Mathare. Befolkningen uppskattades 1970 till 50 000, av vilka ett stort antal - mellan 25 procent och 45 procent - är ensamstående kvinnor. De äldre är vanligen frånskilda eller änkor till män som dog under Mau-Mau-oroligheterna. Dessa kvinnor kom till Mathare i början av 60-talet och byggde där hus åt sig själva. De som har barn bor ofta tillsammans med dem och barnbarnen. Senare kom andra ensamstående kvinnor till Mathare. En stor del av dem försörjer sig och sina barn på illegal ölbryggning, genom att hyra ut sina hus och genom prostitution i olika former.

Buzaa är ett öl gjort på majs och jäst. Bryggningen fordrar relativt enkel utrustning men måste skötas noggrant. Efter 24-48 timmar blir ölet odrickbart. Det man inte lyckas sälja, måste kastas bort. Ölbryggningen för med sig bisysselsättningar, t ex vattenförsäljning och filtrering. De kvinnor som handlar med öl kan vara både grossister och detaljister, själva brygga eller köpa av andra. Allt sker dock illegalt.

Buzaa är populärt i synnerhet bland de urbaniserade kikuyus, därför att det är billigare än öl på flaskor och är "lika närande som mat". På kvällarna och vid veckoslutet invaderar kunderna Mathare. De kommer bl a från angränsande Eastleigh eller Pangani, områden som helt har ändrat karaktär sedan indierna lämnade dem i slutet av 60-talet. Husen, som då användes av en familj, har gjorts om. En familj bor i varje rum. Många män, ensamstående eller med hustrurna kvar i byn har också flyttat dit medan de söker arbete i staden. De är goda ölkunder i Mathare. Husen av brun lera och papp klättrar på och lutar sig mot varandra. "Gator" och prång mellan dem löper i oregelbundna slingor. Av en slump bildas en gårdsliknande yta mellan husen och där vimlar det av liv och aktiviteter. Barn leker, kvinnor behandlar majsen för ölbryggning, lagar mat, tvättar och flätar håret på varandra. Kunder dricker öl utomhus och inomhus, folk står och pratar bland höns och getter. Kvinnorna är ständigt i rörelse. De brygger öl och serverar kunder i det rum där barnen sover och äter, de springer ut och skaffar sina kunder cigaretter, de skaffar mer öl, de ger barnen mat, lägger dem att sova bakom en skärm. De väntar på kunder, de grälar med berusade kunder, medan svartsjuka "män" slår dem. - Eftersom ölbryggandet är illegalt gör polisen täta raidar. Det skapar panik. Alla går ut ur husen och ställer

sig på gatan. Den som ertappas med öl inomhus, arresteras och får böta 20 shilling. Om polisen bara finner öl, nöjer de sig med att hålla ut det. Hittar de jäst och utrustning för bryggningsbeslag-tas det och kvinnorna arresteras.

Kvinnorna lever under ständig press och oro för polisraider. Förlorar de sin utrustning och själva blir arresterade måste de betala 20 s i mutor för att bli fria, eller, om de blir ställda inför rätta, böter på 50-150 s. Dessa missförhållanden har skapat en sammanhållning och solidaritet kvinnorna emellan som tar sig många uttryck. De hjälper varandra med hanteringen och skyddar varandra mot polisen. De kan slå sig ihop om att hyra ett litet rum, där de brygger i tur och ordning. De känner knappast varandra men samsas om utrymmen och utrustning för att slippa höga utgifter. Ibland misslyckas bryggningen, eller ölet tar slut för tidigt. Då måste de gå till vänner och få köpa på kredit. De kan emellertid inte gå för långt bort. Ertappas de utomhus med att bära öl, kan de bli arresterade. De hjälper också varandra att köpa och sälja. En vän kan följa med för att hjälpa till att köpslå när de köper öl från en grossist. De hjälper också varandra vid sjukdom och andra svårigheter. Måste någon vara borta en tid övertas hennes öltillverkning av en bekant. De är affärsmässigt helt lojala mot varandra så till vida att de håller samma priser och samma kvalitet på ölet. Ingen försöker sko sig på den andra genom att sälja ölet billigare.

Framför allt hjälper de varandra mot polisen. Ryktet om en förestående polisraid sprider sig snabbt. Har någon kvinna blivit ertappad och förd till polisstationen låser hennes vänner huset mot tjuvar. Sedan kallar de samman hennes släktingar och vänner och samlar ihop den summa som behövs för att få henne fri mot borgen, vilket ofta kan ske samma dag.

Att försörja sig själv och sina barn på illegal ölbryggnings och handel anses ha många fördelar. Det fordrar inget kapital och knappast några specialkunskaper. Det tillåter kvinnor som har flera barn att vara hemma hela tiden. Och hanteringen har skapat solidaritet, samarbete och gemenskap som gör det möjligt för dessa ensamstående kvinnor att överleva under svåra och vidriga omständigheter.

Kvinnor i den moderna sektorn

Den framväxande moderna sektorn i städerna kan erbjuda kvinnorna nya arbeten som i västerlandet betraktas som typiska kvinnoarbeten t ex sekreterare, expediter, barnflickor, hembiträden, lägre sjukvårdspersonal och lärare. Kvinnor i dessa yrken är emellertid ännu få i förhållande till männen. I en stad som Nakuru (40 000 inv) är bara 126 av 363 primärskollärare kvinnor och inom sjukvården i staden är bara 26 procent kvinnor. 21a och b

Hur framgångsrika dessa yrkeskvinnor blir varierar med deras bakgrund, skolgång och kanske framför allt med antalet inflytelserika bekanta. I några intervjuer gjorda i Nairobi berättar en barnflicka, en sjuksköterska, en sekreterare och en statsanställd jurist om sin situation, om sina önskingar och livsmål för egen del och för sina döttrar.

Barnflickan Njoki är 25 år och tillhör kikuyu-stammen. Hon har varit gift och har fyra barn. Hennes man utbildade sig till veterinär, studerade vidare i USA, men försvann sedan. Hon är nummer sju av åtta syskon. Fadern dog under Mau-Mau-upprorets början. Då skingrades familjen. Njoki och hennes mor fick arbete på en kaffefarm där bara änkor och obemedlade kvinnor arbetade. Hon fick 8 s (5 kr) i månaden plus bostad och baskost. Modern tjänade pengar på att fläta sisalkorgar. - Varken Njoki eller hennes äldre syskon har gått i skola. Därför bestämde hon sig själv som vuxen för att tre eftermiddagar i veckan följa en ettårig läs- och skrivkurs, ordnad av Frälsningsarmén. Njokis fyra barn går i skola. Motiven för barnens skolutbildning skiljer sig åt. De tre döttrarna får utbildning därför att det ger bättre brudpris, bättre betalt arbete och större chans att hitta en välutbildad man med inkomster. Sonen får en god utbildning för att kunna hjälpa modern ekonomiskt på hennes ålderdom. - Njoki lämnade kaffefarmen. Hon ansåg att lönen var för låg. Sedan dess har hon arbetat som barnflicka och hushållshjälp i europeiska familjer. Hon kan tänka sig en annan typ av arbete, men har svårt att säga vilket. Hon arbetar för att tjäna pengar till barnens utbildning. Hennes dröm är att en gång kunna bosätta sig på den lilla gård hon tidigare köpt och utvidga den så att hon kan försörja sig och sin familj på jordbruk. - Eftersom Njoki hela tiden har haft arbete, har hennes mor, äldre bror och svägerska tagit hand om barnen.

Njoki har många vänner, både män och kvinnor. Hon har också släktingar i Nairobi. Hon använder preventivmedel och säger att många av hennes väninnor också gör det. Hon är inte politiskt intresserad men röstade i valet 1974, för hon ville att "den rätte skulle vinna".

Då hon inte kan läsa särskilt bra, följer hon med vad som händer genom att lyssna på radio. - Njoki är döpt och tillhör den anglikanska kyrkan. Hon anser att det är viktigt att gå i kyrkan. Hon tror att Gud hjälper människorna att få t ex utbildning och pengar. 19d

Sjuksköterskan Susan är också 25 år, gift och har en 2-årig dotter. Efter primär- och sekundärskolan fortsatte hon till high school men avbröt skolgången för att i stället börja sjuksköterskeutbildning. Nu går hon på en 2-årig kurs i Advanced Nursing på universitetet i Nairobi. - Vid 22 års ålder gifte hon sig med John, en zambisk student som numera är universitetslärare. Föräldrarna hade ingenting emot att hon gifte sig med John trots att han inte tillhör hennes stam. John håller fortfarande på att betala av på brudpengarna till Susans mor, som numera är änka. "Priset" för Susan var ganska högt eftersom hon fått en påkostad utbildning.

Vid giftermålet var Susan gravid. Det blir allt vanligare. Susan anser att det är bra att veta att man kan få barn med sin blivande man. Efter giftermålet bosatte de sig i Nairobi, där de kunde både arbeta och studera. Susan ville inte gärna bo hos föräldrarna. John vill att deras dotter Mary, 2 år, skall bli läkare. Det ville han själv bli, men föräldrarna förbjöd honom. De hade fått en stark motvilja mot läkaryrket sedan en släkting blivit illa behandlad på ett sjukhus. Susan och John har gemensam ekonomi. Susan tycker inte om politik och hon är inte medlem i sjuksköterskornas fackförbund. - Susan är nöjd med sin situation och sitt äktenskap, med den utbildning hon fått, den självständighet hon förvärvat. Hon önskar att fler kenyanska kvinnor skall få samma möjligheter som hon har fått. Hon tycker det är viktigt att männen inte tvingar sina hustrur att stanna hemma och enbart sköta barn och hushåll. 19a

Sekreteraren Julia är född 1948 som sjätte barnet till faderns första hustru. Hon har fem bröder och tre systrar. Julias äldre bröder gav henne den första grundläggande undervisningen hemma. När hon var nio år sattes hon i första klassen i en statlig primärskola. Bröderna betalade hennes vidare skolgång till och med sekundärskolan. Sammanlagt har hon gått i skola 11 år.

Julia ville själv helst bli lärare. Men hennes bröder övertalade henne att söka inträde i en sekreterarskola så att hon skulle kunna tjäna mer pengar. Efter en 10½ månaders sekreterarkurs började Julia arbeta på presidentens kansli men blev senare förflyttad till Co-operative College of Kenya. Myndigheterna bestämde var hon skulle arbeta. - Julia träffade sin blivande man, Eric, då hon var sjutton år och han tjugutvå. De gifte sig fyra år senare då hon just blivit klar med sin sekreterarutbildning. Hennes föräldrar, speciellt fadern, var emot giftermålet, främst av ekonomiska skäl.

Julia och Eric har två flickor, 5 och 2 år. De vill ha högst 4-5 barn. Det är Erics förslag. Hon håller med. De vill begränsa antalet barn främst av ekonomiska skäl. Just nu använder Julia p-piller på Erics inrådan. Hennes mor är emot att hon tar dem. Vad gäller barnens uppfostran vill Julia att de behandlas lika. Alla skall få gå i skola. Hon vill att flickorna skall bli sjuksköterskor eller sekreterare, eventuella söner vill hon skall bli läkare. De flesta ekonomiska beslut fattar Julia och Eric gemensamt. De har skilda bankkonton, men använder hennes lön för hushållsutgifterna. När den är slut, använder de hans lön. Hon måste be sin man om lov innan hon köper kläder åt sig själv. Han kan däremot köpa kläder åt sig själv utan att först diskutera med henne. De skickar ofta pengar till hans familj. Då hon någon gång sänder pengar till sin mor, måste hon först be honom om lov. - I och med giftermålet måste Julia lämna sin tidigare umgängeskrets. De enda hon kan träffa utanför familjen utan att först be Eric om lov, är de egna släktingarna. Det är nästan alltid Eric som bestämmer över familjens göranden och låtanden. Julia anser ändå att hon har mer att säga till om, speciellt beträffande barnen och ekonomin, än sin mor. 19c

Christine är född 1949 och tillhör den växande gruppen unga, självständiga och välutbildade kvinnor i Östafrika. Hon är jurist och arbetar på Kenyas Income Tax Department. Hon är gift sedan några år tillbaka. Hennes man är också jurist men även journalist. De har en flicka på tre månader. - Christines pappa arbetar som lärare i Uganda och det var därför naturligt att hon började skolan vid fem års ålder.

Pappan lämnade läraryrket på femtiotalet, började arbeta som tjänsteman, blev senare skiokad på juristutbildning och är numera domare. Han har två hustrur och sammanlagt 16 barn. Christine skickades efter primärskolan till en av de finare skolorna utanför Kampala och fortsatte sedan sina studier vid universitetet i Nairobi. Där träffade hon sin man, som är kenyan, men tillhör en annan stam. Christines föräldrar blev upprörda. Men hon säger: "Pappa var ju juridiskt utbildad och visste att han inte hade någon laglig möjlighet att hindra oss. Men han har nog inte förlåtit mig riktigt än! Mamma var också upprörd till att börja med, men har sedan accepterat faktum. Kanske för att vi står varandra närmare."

Christine anser att det är helt självklart att man följer traditionerna när man kommer hem till byn, dvs hjälper de andra kvinnorna att hämta vatten, bära och hugga ved, etc. Christine och hennes man har ett speciellt hushållskonto till vilket båda bidrar från sin lön. Tidigare skötte Christine de flesta inköpen, nu delar de på det jobbet. Christine säger att hon gärna skulle vilja se en förändring av arvslagarna. Kvinnor ärver sällan fast egendom eller kreatur, möjligen pengar. Det är därför inte ovanligt att en hemmadotter som alltid bott och arbetat på gården blir utslängd av sina "stads"-bröder, när fadern dör. 19b

Kvinnor som egna affärsföretagare

I städerna finns också kvinnor som blivit egna affärsföretagare. De har lyckats samla ihop ett startkapital eller fått låna av sin man. De hyr en liten affärslokal och börjar försäljning av t ex kläder, specerier eller också öppnar de en bar eller mindre matservering. Att slå sig fram inom affärlivet är inte alltid lätt för kvinnor, i allmänhet svårare än för män. Kvinnorna har vanligen kortare skolgång, om ens någon, och kan knappast läsa eller skriva. Handelsskolorna tar inte emot flickor. Av de affärsdrivande kvinnorna i Nakuru visste enligt en undersökning nästan en tredjedel inte hur mycket de hade sålt under en månad eller hur stora deras lager var. De förde inte bok. De som hade en viss aning om hur affärerna gick var ändå mycket osäkra om de gjorde någon förtjänst eller ej.

Kvinnorna har också svårare än män att få lån. De kan inte förete någon säkerhet i jord, hus eller annan fast egendom. De har också svårt att få kredit hos grossister och i banker. De som ger affärslicenser är alla män som känner varandra. De har gemensamma sociala förbindelser och vid affärstransaktioner favoriserar de varandra framför kvinnorna.

De drar sig inte heller för att utnyttja och bedra kvinnor.

I Nakuru gick en grupp kvinnor samman för att driva en affärsverksamhet. Ett 100-tal marknadsförsäljerskor, de flesta analfabeter, beslöt att inte bara köpa och sälja ananas utan också pressa saften ur dem och sälja juice på flaskor. De registrerade sig som bolag, fick licens för att tillverka juice och öppnade en butik på Market Road. - Vice ordföranden var ledaren för Nakuru-områdets kvinnoavdelning av KANU. Men, till ordförande hade de valt en man. Han var en självlärd doktor och örtekännare, mycket förekommande, en kosmopolit, som hade varit i Italien med sin f d arbetsgivare. Han hade en förledande charm och en rapp tunga. Affärerna gick inte särskilt lysande men ordföranden var optimistisk och uppmuntrande. Kvinnorna litade på mannen trots varningar. Men efter ett år försvann han med alla pengar. Så småningom blev han gripen, förd inför rätta och dömd till ett års fängelse. Pengarna fick kvinnorna dock aldrig tillbaka.

Tragedier av detta slag är inte ovanliga. Kvinnorna är godtrogna, saknar kunskap och erfarenhet av hur ett samhälle med industriell tillverkning och hård konkurrens fungerar. 21a

Kvinnoorganisationer

I Kenya finns många kvinnoorganisationer med internationell anknytning. Ett 20-tal av dem är samlade under ett nationalråd, National Council for Women in Kenya. De representerar olika intressen framför allt yrkesintressen och intressen av religiöst slag. Bland dem finner man exempelvis:

Association of Home Economists of East Africa
Business & Professional Women's Club
Catholic Women's Organization
Housewives Consumer Organization
Kenya Association of University Women
Kenya Girl Guides Association
Maendeleo ya Wanawake Organization
Muslim Women's Association
Young Women's Christian Association
Zonta Club of Nairobi

Inom Ministry for Housing and Social Services finns en Women's Bureau och inom Institute for Development Studies vid Nairobis universitet finns en avdelning för kvinnoforskning.

Det viktigaste kvinnoförbundet torde vara Maendeleo ya Wanawake (Kvinnors framsteg). Det bildades redan 1952. Medlemsantalet är numera 40 000. Medlemmarna är spridda på ett stort antal lokalföreningar. Förbundets motto är Unity with Integrity. Enligt stadgarna skall förbundet utveckla och förbättra familjens ställning och villkor, hjälpa gamla, sjuka och behövande. Man vill höja hushållens standard genom att ge kvinnor utbildning i hushållsarbete, barnavård, näringslära och hygien. Förbundet har bildat ett kooperativ för tillverkning och försäljning av hantverksprodukter som korgar, vävnader, smycken, mattor, batik, band och hattar mm. 18

I städerna finns också stora lokala, formellt etablerade kvinnogrupper. I Nakuru t ex finns en förening, vars bildande och vidare öden kan sägas vara typisk för många kvinnosammanslutningar i städerna. Om den berättas följande:

I augusti 1969 födde en fattig kvinna ett barn på järnvägsstationen i Nakuru. Hennes man satt i fängelse. Hon kunde inte betala hyran. Hon hade gått ned till järnvägsstationen med sina fyra små barn för att tillbringa natten där. Den natten födde hon sitt femte barn. När ryktet om kvinnan som fött barn på järnvägsstationen spred sig, samlades spontant ett 50-tal kikuyukvinnor till ett möte. Trots att kvinnan inte var en kikuyu samlade de ihop pengar till henne, så att hon kunde resa hem till sin by i en annan provins. Kikuyukvinnorna kom överens om att förhindra fler liknande barnfödslar. De beslöt att bilda en försäkringsförening för kvinnor. Ur detta beslut växte tanken fram att samla ihop pengar till ett affärshus. Kvinnorna beslöt bilda ett kooperativ för att lättare få myndigheternas sanktion och stöd och därigenom också större säkerhet för sina investeringar. Kooperativet kallades "Mor och barn" eller "Mödrar och barn" som en påminnelse om upphovet till organisationen: kvinnan som fött ett barn på järnvägsstationen.

Till ordförande valdes en arbetslös kvinna, till sekreterare en förskollärare och till skattmästare en socialarbetare. Det fanns enstaka medlemmar som var relativt kända, t ex vice ordförande i ananasförsäljarnas förening. I övrigt var de i stor utsträckning arbetslösa eller till och med helt utblottade kvinnor. Några hade små inkomster från ölförsäljning, ett par var kommunalt anställda som trädgårdsskötare eller sopare. Kvinnorna fick distriktsguvernörens tillåtelse att bilda ett kooperativ. De öppnade eget bankkonto. I början av 1970 hölls ett offentligt möte där man presenterade organisationen och dess målsättning. Man ville arbeta för större enighet bland kvinnorna och hjälpa dem som var i en akut nödsituation. Organisationen skulle vara öppen för alla kvinnor oberoende av stam eller religionstillhörighet.

Man fann ett hus som var till salu vid Kenyatta Avenue. En affärsman, som hyrt en lokal i huset i 11 år, ansåg emellertid att han hade större rätt att köpa huset än dessa kvinnor. Han gick till landets president och sa att kvinnorna hotade honom. Gruppen gick med på att avstå från huset under förutsättning att presidenten själv ville hjälpa dem att finna ett annat hus och även hjälpa dem till ett större lån om det skulle behövas.

När husköpet gick om intet förlorade 60 kvinnor intresset för organisationen och begärde att få tillbaka de pengar de satsat. Det var framför allt kvinnor från områden utanför staden. De ansåg att stadskvinnorna försökte lura dem. För att undvika vidare dispyter fick de omedelbart sina pengar tillbaka och ombads gå därifrån. Nu hade organisationen bara 185 medlemmar. Antalet kikuyukvinnor bland dem hade blivit större. Vid nästa möte bad några män att få bli medlemmar, men de nekades.

Så småningom fann man en annan stor affärsbyggnad på Kenyatta Avenue. Genast började några inflytelserika affärsmän i staden spekulera på huset. Då samlades kvinnorna (nu uppåt ett 1 000-tal, långtifrån alla medlemmar) och marscherade till State House i Nakuru, där de fick audiens hos presidenten. De förklarade sina bekymmer och sade att presidenten borde skydda sitt lands kvinnor och infria sitt tidigare löfte att hjälpa denna kvinnogrupp att få en ny byggnad. Övriga inblandade tillkallades. Ett nytt lägre pris på huset bestämdes. Några tjänstemän fick i uppdrag att hjälpa dem. Ingen skulle få lura dessa fattiga kvinnor. Så fick de huset. F d avfällingar blev medlemmar igen. Alla samlades och man kom överens om att stensätta gården i byggnaden och göra i ordning ett kontor för sin kooperativa verksamhet. I tur och ordning grävde kvinnorna upp en bit av gården för att på så sätt symboliskt medverka till sin egen organisations utveckling. Samtidigt instiftade kvinnorna en separat välgörenhetsfond för att kunna hjälpa behövande kvinnor. Dessa behövde inte vara medlemmar.

Detta kooperativ började alltså som en spontan välgörenhetsaktion för att hjälpa en fattig kvinna och utvecklades till ett stort ekonomiskt företag. 21b

I Nakuru finns också andra kvinnoföreningar typiska för städerna, t ex marknadskvinnornas försäkringsförening. Den har bara 12-14 medlemmar. De träffas varje vecka och bidrar till en fond som hjälper medlemmarna om deras affärer slår fel så att de t ex inte kan betala hyran för sin marknadsplats. Den lilla gruppen kan inte fungera som en intresseorganisation och ägna sig åt priser, skydda mot priskrig och liknande. Men den kan hjälpa de individuella medlemmarna på ett helt annat sätt än stora organisationer kan.

I staden finns också en kyrklig grupp som träffas regelbundet, närmast som våra syföreningar. Och det finns en dansgrupp på 50 kvinnor. Den ägnar sig inte bara åt dans utan försöker även intressera kvinnor för politik, för nationella fester och manifestationer av olika slag.

Det finns en kvinnlig diskussionsgrupp bestående av fattiga gifta kvinnor som träffas, ibland tillsammans med en socialarbetare som diskussionsledare, för att diskutera sina familje- och äktenskapsproblem, för att få stöd och förståelse för sin situation och få idéer till hur de skall handskas med den. Eftersom deras huvudsakliga problem är av ekonomisk art, är det naturligt att de funderar på sätt att skaffa fram pengar.

Dessa små kvinnogrupper kan ses som en direkt fortsättning på gemenskapen i klansamhället och storfamiljen. Deras uppgifter är likartade, omsorg om de enskilda medlemmarna. 21b

Kvinnor i politiken

Av parlamentets 170 ledamöter är sex kvinnor. Det finns några kvinnor på höga poster inom förvaltningen. Presidentens dotter Margaret Kenyatta är borgmästare i Nairobi. Det finns en kvinnlig Senior Resident Magistrate. Universitetet har ett antal kvinnliga föreläsare och forskare. Det finns också några kvinnliga advokater.

1974 fick Kenya sin första kvinnliga biträdande minister, Dr Julia Ojiambo, i departementet för Housing and Social Services. Hennes karriär är typisk för kvinnor som nått höga samhällsposter i Kenya.

Hon är dotter till en präst med åtta barn. "Att jag växte upp i en stor familj gjorde att jag identifierade mig med folket på landsbygden och deras problem. Jag har lärt av min familj att dela med mig av allt jag fått, inklusive kunskaper", säger Dr Ojiambo. - Efter avslutad skolgång ville hon ägna sig åt hälsovårdsfrågor men det fanns ingen lämplig utbildning i Nairobi. Hon tog i stället examen i huslig ekonomi och blev lärare. Samtidigt gick hon in i kvinnoklubbar och ägnade sig åt sociala frågor. Så småningom blev hon anställd av East African Railways and Harbours för att resa omkring i hela Östafrika och undervisa i mödra- och barnavård. Hon fick ett stipendium från FAO/UNICEF för att läsa vid ett utländskt universitet. Hon tog med sig sin sex månaders baby, tog sin examen och återvände till Nairobi, nu som föreläsare vid universitetet. Intresset för kvinnofrågor gjorde henne till ordförande i Girl Guides Association och Kenyas National Council of Women. 1968 fick hon ett stipendium av WHO för att ta Masters Degree vid Harvard. Hon tog hela sin

familj med sig, tog sin examen och flyttade, fortfarande med familjen, till McGill University i Canada för att doktorera. Efter ett år var hon åter i Nairobi, där hon tog examen i näringslära vid medicinska fakulteten. Dr Ojiambu anser inte att familjen varit ett hinder för hennes studier eller karriär. Tvärtom, säger hon, ger familjen henne den sinnesro hon behöver för att arbeta bra.

Varför blev hon intresserad av politik? "Mina nära förbindelser med människor på landsbygden, min förmåga att identifiera mig med dem och känna deras problem har fått mig att vilja göra något för dem i stor skala." Därför lämnade hon sin tjänst som universitetslärare för att ställa upp som kandidat till Parlamentet. Och nu, som biträdande minister för Housing and Social Services vill hon ägna sig åt frågor som: vattenförsörjningen på landsbygden, bättre vägar, och som hon hoppas elektrifiering. Men, säger hon, en politiker får inte bestämma hur folket skall ha det. Hon måste lyssna till vad människorna ute på landsbygden önskar och säger sig behöva. 13

I maj 1975 hölls en nationell kvinnokonferens i Nairobi. De resolutioner konferensen lade fram rörde bl a kvinnorna och lagen. Man konstaterade att kvinnor saknar kunskap om sina rättigheter och man uppmanade regeringen att upprätta familjerättsdomstolar. En annan resolution gällde kvinnorna och utbildningen. I den föreslås bl a lika läroplan för flickor och pojkar i sekundärskolan, framför allt i ämnen som naturvetenskap, jordbruk och teknik. Dessutom önskade man en förbättrad utbildning för kvinnliga småföretagare.

Både myndigheterna och kvinnoorganisationerna vill att kvinnor får mer jordbruksteknisk utbildning. Inom det området är diskrimineringen påfallande. Kvinnor deltar inte i de kurser som bedrivs vid s k Farmers Training Centers. Det är vanligen internatkurser och där kan inte kvinnor vara med. Få kvinnor får dra fördel av den praktiska jordbruksrådgivningen och de demonstrationer som sker ute i fältet. Socialministeriet bedriver däremot viss utbildning för kvinnor i hushållsarbete, inklusive odling av hushållsgrödor.

Women's Bureau och fackföreningarna uppmanades av konferensen att engagera sig i likalönsfrågan. De minimilöner som tillkännagavs i Kenya 1974 var olika för män och kvinnor. President Kenyatta ställde emellertid i maj 1975 i utsikt lika lön för kvinnor och män i statlig tjänst.

Till lönefrågorna hör pensionsfrågorna. Numera får kvinnor med löneanställning anmäla sig till National Social Security Fund, en pensionsfond som byggts upp genom lika bidrag från arbetsgivaren och arbetstagaren. Först i år fick kvinnor rätt att gå in i detta system.

Genom ett presidentbeslut har man infört två månaders betald moderskapsledighet. Detta har emellertid fått två effekter: arbetsgivarna säger upp kvinnor för att slippa betala moderskapsledighet och de anställer färre kvinnor för att undvika framtida kostnader för sådan ledighet. Enligt uppgift finns det cirka 6 000 daghem i Kenya. De flesta av dem drivs av kvinnoorganisationer. 18

SLUTORD

Den kenyanska författaren Okot p'Bitek ger i Lawinos sång, från 1966, en dramatisk och förtätad bild av hur en kenyansk kvinna känner inför den nya kvinnovärld som breder ut sig i hennes land.

Lawino är medveten om sitt värde som jordbrukare, familjeförsörjare och som ansvarig för barnens uppfostran. Men penninghushållningen och det moderna livet i storstäderna hotar hennes existens i det traditionella samhället. När hennes man tjänar pengar på sin avsalugröda, när han flyttar till staden och tar avlönat arbete, när han härmar de vitas livsstil, föraktar det gamla bylivet och tar sig en kvinna som rakpermanentar håret, pudrar sig och kan tala engelska, då rasar Lawino av ilska, förakt och svartsjuka. Hon smäddar det nya Kenya och lovsjunger det gamla. Okot p'Bitek låter Lawino försvara "det klocklösa och ovaccinerade bylivet, med smuts och fattigdom och analfabetism". Lawinos sång är inte bara en kvinnas klagan över att hennes trygga, kända värld slås i stycken, över att hennes identitet som människa och kvinna upplöses. Lawinos sång beskriver även de plågor som följer, när en gammal kultur brister i sina fogar under trycket från och dragningen till en främmande värld. 1, 12

Tryckta källor:

- 1 Bitek, Okot p': Lawinos sång.
En afrikansk kvinnas klagan. Svensk tolkning
och inledning av Margareta Ekström, Stockholm 1971
- 2 Bitek, Okot p': Ocols sång.
Svensk tolkning av Margareta Ekström, Lund 1973
- 3 Boserup, Ester: Från boplatz till storstad.
Stockholm 1971
- 4 Boserup, Ester: Kvinna i u-land.
Stockholm 1974
- 5 Götefelt, Irene o. Stävling, Britta:
Jorden är vår! Verdandidebatt nr 73, Lund 1974
- 6 Håkansson, Maith: Kenya. En landbeskrivning.
SIDA informationsskrift 1974
- 7 Little, Kenneth: African women in towns.
London 1973
- 8 Ndisi, John W: A study in the economic and
social life of the Luo of Kenya. Uppsala 1973
- 9 Ogot, Grace: The promised land. Nairobi 1966
- 10 U-landskvinnan. Situationen i sex länder.
SIDA informationsskrift, Uppsala 1975.
Avsnittet om landsbygdskvinnan i Kenya och
Tanzania av Anita Jacobson

Tidskrifter:

- 11 Ceres. Nr 44, mars/april 1975
- 12 Hertha nr 6/1971. Margareta Ekström, Sången om
det gamla Afrika och det nya.
- 13 Inside Kenya Today. Nr 26, Dec 1974
- 14 Rapport från SIDA, nr 3, maj 1975,
Kvinnor i världen. Avsnittet om Kenya av Gudrun
Dahl, Ann Liljekvist, Wilhelm Östberg

Otryckta källor:

Rapporter, föredrag mm i stencil

- 15 Bondestam, Lars: Population Growth in Kenya. Research report No 12. Scandinavian Institute of African Studies, 1972
- 16 Jacobson, Anita: Där bonden är kvinna. Radioföredrag 9/10 1971
- 17 Jacobson, Anita: Harambee - tillsammans Radioföredrag 28/11 1971
- 18 Kvinnan i Kenya. Rapport från Kungl Svenska Ambassaden i Nairobi till UD. Nr 156. 1975 06 05, R 121
- 19 Newsletter. Staffreport for SIDA personnel in Kenya
- a 6-7/75 Karin och Henning Rodhe, Per Granberg
- b 8/75 Gunilla Hesselmark, Anders Karlsson, Birger Solberg, Allan Mauritzon, Roy Nilsson
- c 9/75 K J och A L Fogelström, B Adelstål, G Enarsson
- d 11/75 Kajsa Ferrington, Torkel Egge Grung, Annicka Hökerberg
- 20 The status and Role of Women in East Africa. Social welfare services in Africa. No 6, June 1967
- 21 a Wachtel, E: Minding her own business. Economic enterprises of women in Nakuru. Working Paper No 189, Sept 1974. Institute for development studies, University of Nairobi
- b Wachtel E and Wachtel A: Groups and co-operatives: Economic enterprises of women in Nakuru. Working Paper No 190, Sept 1974. Institute for development studies, University of Nairobi

FAKTA OM KENYA

Yta:	Något större än Sverige och Danmark tillsammans
Befolkning:	ca 12 milj (1972)
Språk:	ett tjugotal lokala språk. Engelska och swahili är officiella språk
Statsform:	Republik. President: Jomo Kenyatta
Parlament:	Nationalförsamling med 170 medlemmar, varav 158 väljs i direkta val. 12 utses av presidenten
Regeringsparti:	Kenya African National Union (KANU) för närvarande enda parti
Huvudstad:	Nairobi (ca 500 000 inv)
Folkgrupper:	Kikuyerna är landets största folkgrupp - ca en femtedel av den afrikanska befolkningen - och dominerar politik och administration. Luo och Luhya, 14 resp 13 procent av den afrikanska befolkningen. Andra befolkningsgrupper: kamba, kisii, meru, mijikenda, kipsigi, nandi, turkana, masai m fl
Religion:	Majoriteten av afrikaner i Kenya är kristna. En del afrikaner i Nairobi och i norr är muslimer. Den traditionella religionen, animism, lever delvis kvar i den äldre generationen och hos nomadstammarna.

